

W. Ehbrecht, ed., *Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas. Beiträge zu Verfassungsnorm und Verfassungswirklichkeit in altständischer Zeit* (Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster. Reihe A: Darstellungen XXXIV; Weimar, Wenen, Keulen: Böhlau Verlag, 1994, xiii + 291 blz., ISBN 3 412 12893 7).

Deze bundel vormt de neerslag van een in 1990 door het 'Institut für vergleichende Städtegeschichte' te Munster georganiseerd colloquium rond het thema 'Städtische Selbstverwaltungsorgane vom 14.-19. Jahrhundert'. Wie wel eens eerder een deel uit de reeks 'Städteforschung' van dit instituut ter hand heeft genomen, weet wel zo ongeveer wat hem te wachten staat: een bundeling van gedegen wetenschappelijke artikelen rond een thema uit het brede terrein van de moderne stadsgeschiedenis, veelal geschreven volgens beproefd 'Duits' recept, dat wil zeggen een strak opgebouwd betoog met nadrukkelijk geformuleerde probleemstellingen, hypothesen en een verantwoorde 'Schlussbetrachtung'. Dat geldt ook voor deze publicatie. Onder de titel *Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas. Beiträge zu Verfassungsnorm und Verfassungswirklichkeit in altständischer Zeit* zijn 14 bijdragen gebundeld over zaken als het politieke gilde in de late Middeleeuwen, burgerbewegingen in de Wendische Hanzesteden en Boven-Saksen, stedelijke bestuursorganen in Hessen en Brandenburg, en de voorgeschiedenis van het *Gemeindeliberalismus*, om slechts enkele van de behandelde onderwerpen te noemen. Wat al deze artikelen gemeen hebben is het thema van de discrepantie tussen de geschreven constitutie en de werkelijke gang van zaken en de vraag naar de mate van participatie door gewone burgers. Tot een eenduidig beeld heeft dat echter niet geleid, zoals ook de samensteller Wilfried Ehbrecht moet toegeven. Hij spreekt van een 'Angebot', 'das sich durch die Behandlung ganz unterschiedlicher Stadttypen in verschiedenen Zeiten und unterschiedlicher Gruppen und Institutionen heute noch nicht zu einem Bild zusammenfügt, sondern facettenreich bleibt, voller Desiderate und Defizite, entstanden zum Teil aus unterschiedlichen Erwartungen, ungenügenden Einzelkenntnisse und Realisierungsmöglichkeiten' (283). Wie dus op zoek is naar een inleiding tot de in deze bundel besproken thema's kan beter elders terecht, bijvoorbeeld bij het compacte maar overzichtelijke *Unruhen in der ständischen Gesellschaft 1300-1800* van Peter Blicke (Enzyklopädie Deutscher Geschichte I; München, 1988). Dat neemt evenwel niet weg dat een ieder die geïnteresseerd is in de politieke cultuur van de laat-middeleeuwse en vroeg-moderne steden veel van zijn gading zal vinden in *Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas*.

Voor de Nederlandse lezer ligt de grootste waarde van deze bundel echter ergens anders. Hoewel interne stedelijke conflicten en burgerbewegingen ook in de Nederlandse historiografie niet onopgemerkt zijn gebleven, zijn zij toch meestal 'van bovenaf' beschreven en geanalyseerd, vanuit het perspectief van de factiestrijd. Pas onlangs zijn thema's als participatie van burgers aan het stedelijke bestuur en het eigen karakter van de burgerbewegingen wat nadrukkelijker onder de aandacht gebracht. Het is mede daarom verheugend te noemen dat drie artikelen in de bundel ontwikkelingen in de Nederlanden beschrijven.

Nog vrij traditioneel gebeurt dat door Johanna Maria van Winter. Haar bijdrage 'Verfassung und Verwaltung im spätmittelalterlichen Utrecht' (47-54) omvat in feite niet meer dan een heldere beschrijving van de vestiging en organisatie van het Utrechtse 'gildebestuur', zoals dat in 1304 vorm had gekregen. Tot 1528 oefenden de ambachtsgilden in Utrecht een grote invloed uit: zij kozen namelijk via getrapte verkiezingen de nieuwe raadsheren en waren verantwoordelijk voor de stadsverdediging.

Deze ontwikkelingen in Utrecht stonden niet op zichzelf, maar vonden hun oorsprong in de politieke en sociale onrust in het Vlaanderen van na de Guldensporenslag (1302). In Gent leidden deze troebelen in 1369 tot de vorming van de 'drie leden', waardoor de belangrijkste machtsposities in de stad voortaan werden verdeeld tussen de 'poorters' (de vernieuwde elite),

de wevers en de 'kleine neringen'. Dit regime staat centraal in de bijdrage van Marc Boone, getiteld 'Städtische Selbstverwaltungsorgane vom 14. bis 16. Jahrhundert. Verfassungsnorm und Verwaltungswirklichkeit im spätmittelalterlichen flämischen Raum am Beispiel Gent' (21-46). Zoals van een sociaal-economisch historicus als Boone mocht worden verwacht, volstaat hij niet met alleen maar een beschrijving van de politieke constitutie van Gent in de late Middeleeuwen, maar combineert hij deze met een prosopografische analyse van de schepenen en dekens van de gilden. Bovendien vervlecht hij de lokale ontwikkelingen telkens met het staatsvormingsproces. Prettig leesbare kost levert deze integratie van traditionele politieke geschiedenis met moderne sociale geschiedenis niet altijd op, maar Boone slaagt er wel in nieuw inzicht te verschaffen in het karakter van het Gentse stadsbestuur in de late Middeleeuwen. De politieke participatie van handwerkslieden, zo blijkt uit zijn analyses, was weliswaar groot, maar zij beperkte zich toch vooral tot de lagere regionen van het bestuur, waardoor op het democratische karakter van de Gentse constitutie het nodige valt af te dingen. Daar staat echter tegenover dat het nieuwe politieke bestel in de praktijk een sterk conflictbeheersende werking had, iets wat niet zonder betekenis was in een stad die decennialang was geteisterd door politieke en sociale conflicten. 'Die Vielzahl der Verwaltungs- und Vertretungsebenen, in denen sich im allgemeinen eine politische Karriere vollzog, führte dazu, dass der politische Kampf am stärksten auf der untersten Ebene ausgetragen wurde: innerhalb der einzelnen Handwerke und nicht auf der Ebene der Schöffen, wo der Konsenz der gesamten städtischen Gesellschaft hätte gefährdet werden können' (36).

Maarten Prak, ten slotte, voert ons naar de steden van de Republiek. In 'Verfassungsnorm und Verfassungsrealität in den niederländischen Städten des späten 17. und 18. Jahrhunderts. Die Oligarchie in Amsterdam, Rotterdam, Deventer und Zutphen 1672/75-1795' (55-83) stelt hij het West-Nederlandse bestuursmodel tegenover het Oost-Nederlandse. Terwijl in de West-Nederlandse steden (in dit geval Amsterdam en Rotterdam) de vroedschap een grote mate van zelfstandigheid bezat en in ieder geval op papier zichzelf door coöptatie aanvulde, ontbrak een dergelijk lichaam in Oost Nederland. Daar kende men slechts magistraten, die werden verkozen door de 'gezworen gemeente' (Deventer) of de gilden en schutterij (Zutphen), en die in theorie werden aangesteld voor een bepaalde tijd 'ten einde ze, met Agatho gedenkende dat ze regeren over mensen naer de wetten voor eenen korten tijd, zich niet te zeer moeten verheffen boven hunnen medeburgers' (Dumbar). In de praktijk echter waren de verschillen minder groot. Zo maakte de Rotterdamse vroedschap bijvoorbeeld nauwelijks gebruik van zijn coöptatierecht, en werden de Zutphense magistraten wel degelijk voor het leven aangesteld. Gedurende de perioden met een stadhouder werd het 'kiesrecht' van de burgers bovendien genegeerd.

Voor het karakter van de burgerbewegingen, zoals die in 1702, 1747-1748 en tijdens de Patriottentijd tot stand kwamen, waren de verschillen in de papieren constitutie wel degelijk van belang. Terwijl in deze bewegingen in Zutphen en Deventer de nadruk lag op medezeggenschap van de burgerij, restte de burgers in Amsterdam en Rotterdam door het ontbreken van een instelling als de 'gezworen gemeente' niets anders dan kritiek te leveren op het oligarchische karakter van het stadsbestuur, dat het representatieve karakter van de vroedschap immers in gevaar bracht. De burgerbewegingen speelden hier dus veel meer op de man.

Daarmee is echter niet gezegd dat de familieregering een typisch West-Nederlands verschijnsel was. Prosopografisch onderzoek maakt duidelijk dat de graad van oligarchisering in Zutphen en Deventer niet wezenlijk afweek van die in het Westen van de Republiek. Ook in Oost Nederland wisten de regenten zich politiek wonderwel te handhaven, ondanks de aanwezigheid van instellingen als de 'gezworen gemeente' of politieke rechten van de ambachts- en schuttersgilden. Niet de stem van de burgerij, maar de stadhouderlijke benoemingsrechten blijken uiteindelijk de effectiefste wapens tegen de familieregering te zijn geweest.

Het zal duidelijk zijn dat de drie 'Nederlandse' bijdragen niet zonder meer op een lijn te stellen zijn; daarvoor wijken zij zowel in keuze van onderwerp als aanpak teveel van elkaar af. Duidelijk is in ieder geval wel dat Marc Boone en Maarten Prak ieder op geheel eigen wijze illustreren dat de in de Duitse historiografie zo sterk ingeburgerde tegenstelling tussen *Verfassungsnorm* en *Verfassungsrealität* ook voor de bestudering van de stedelijke politieke cultuur in de Nederlanden een vruchtbaar perspectief kan zijn.

Paul Knevel

F. Vanhemelryck, ed., *Volkscultuur in Brabant* (Brussel: KU Brussel, Centrum Brabantse geschiedenis, 1994, 295 blz.).

Volkscultuur in de brede zin van het woord houdt deze zeer heterogene bundel voordrachten bij elkaar. De cultuur komt redelijk goed uit de verf, maar wat volk hier is, blijft wazig. Ook de doelgroep van de bundel zelf is verre van duidelijk. De teksten heten als lezingen aan het Centrum voor Brabantse geschiedenis van de Katholieke Universiteit Brussel te zijn gehouden. Als dit boek het visitekaartje van dat Centrum is, zal de deur daar, vrees ik, niet door de geleerde wereld worden platgelopen. Daarvoor verschilt het niveau van de teksten te sterk en geeft de bundel als geheel te weinig inzicht in het wetenschappelijk debat. Naast een geleerd en informatief, maar onaf opstel vol frequentietabellen over de voornaamgeving in Vlaams-Brabant door de eeuwen heen (J. Ockeley), en een aantal kritische aantekeningen, in een nogal persoonlijke visie, over de ontwikkeling van de beeldvorming in de historische demografie en de gezinsgeschiedenis (C. Vandenbroecke), staan er enkele overzichten in die duidelijk op een breder publiek gericht zijn, alsmede een paar veel kleinere *case-studies*.

De bundel opent met een aardig tableau, in attenderende stijl voor een breed publiek geschreven, van allerlei vormen van 'volksgehoof' in Brabant, door J. van Haver. In feite omvat dit zowel de kerkelijk geordende religieuze volkscultuur als wat de schrijver de 'profane', dat wil zeggen niet kerkelijk gebonden vormen van volksgehoof noemt. De bijdrage over voorstellingen van volksvermaak in het werk van David Teniers de jonge (J. Vervae) blijft nogal beschrijvend en lijdt zichtbaar onder de belabberde kwaliteit van de illustraties. Een *casestudy* als het opstel van D. Coigneau over het rederijkerslandjuweel en het haagspel van 1561 is toch eigenlijk te specialistisch voor een zo breed bedoelde bundel. W. Bosnians' bijdrage over de zangtraditie van volksliederen te Woluwe in de twintigste eeuw, gebaseerd op veldwerk, is boeiend, maar de lezer mist node de melodieën bij de zestien getranscribeerde liedteksten. Blijkens de slotnoot houdt de auteur de bandopnamen weliswaar te onzer beschikking — maar wie zal ze opvragen, gesteld al dat er een adres bij stond? H. Vannoppen brengt systematisch de ontwikkeling van de streekdracht in alle Brabantse regio's sedert zes eeuwen in kaart in een overzichtstekst die weliswaar een grote feitenkennis verradt maar waarin ik slechts moeizaam een boeiende lezing herken. Vermoedelijk draaide de lezing om lichtbeelden, waarvan hier nog enkele plaatjes over zijn. Is voor een goed artikel dan niet een andere opzet vereist? Het moet mij ten slotte van het hart dat ik het afsluitend opstel van redacteur Vanhemelryck over toverij in de Middeleeuwen ronduit onder de maat vind. Er staat weliswaar van alles en nog wat in dit onderhoudende praatje, maar men mocht van de auteur van een boek over *Heksenprocessen in de Nederlanden* (1982) toch wel verwachten dat hij de literatuur van de laatste vijftien jaar uit diezelfde Nederlanden (Noord en Zuid) had verwerkt, en minstens die over Brabant zelf. Ik denk met name aan het werk van Marcel Gielis, hier zelfs niet geciteerd. Wellicht was dan enige vooruitgang in de theorievorming en de analyse geboekt ten opzichte van eerdere studies.